

УДК 342.51(477)

Олександр Старіш,*доктор політичних наук, професор кафедри загальної та прикладної політології Таврійського гуманітарно-економічного інституту,***Валентин Козубський,***кандидат політичних наук, доцент кафедри політології Кримського філіалу Київського національного університету культури і мистецтв*

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЯК ЧИННИК РУЙНУВАННЯ ДЕРЖАВИ-НАЦІЇ

У статті зроблено спробу осмислення феномену глобалізації крізь призму феномену інформації й комунікації та прогноз впливу глобалізації на сталість держави-нації.

Ключові слова: *глобалізація, інформація, сталість держави-нації, національне законодавство.*

The attempt to grasp the meaning of globalization phenomena through prism of information and communication phenomena and prognosis of globalization influence on the state-nation stability have been done.

Keywords: *globalization, information, state-nation stability, of national the low.*

Великий Володимир Вернадський писав: “...правильно було б з геохімічної точки зору відокремити людство від інших живих істот, оскільки із створенням культурного людства до геохімічних явищ увійшов абсолютно новий дієвий фактор, значення якого зростає з кожним десятиліттям. Перша його межа... полягає в темпі його значення, що постійно збільшується, швидкість процесу є абсолютно винятковою в земній історії¹”. Виявлений ученим чинник став повною мірою підтверджуватися, починаючи із середини ХХ століття – з появою напівпровідникових технологій і створюваних на їхній основі інформаційно-комунікаційних технологій. Після цього була сформульована думка про те, що “формально на людство можна дивитися як на інформаційну систему, що складається з елементів-людей, між якими існує інформаційна взаємодія... Формально мозок окремої людини можна розглядати як інформаційну самонавчальну систему, що

¹ Вернадский В. И. Труды по геохимии / Отв. ред. д-р геол.-мин. наук, проф. А. А. Ярошевский. – М.: Наука, 1994. – С. 8.

складається з елементів-нейронів, між якими існує інформаційна взаємодія. При цьому елементи систем іноді гинуть, іноді народжуються, і те й інше зумовлює зміну інформаційних зв'язків¹". А тотальне насичення біосфери телекомунікаційними системами призвело до того, що "симбіоз людини з інформаційними мережами постає новим етапом еволюції цивілізації, коли інфраструктура телекомунікаційних систем пронизує біосферу за всіма рівнями ієрархії організації речовини всесвіту, включаючи кожен людину²". Отже, резюмує Н. Вінер: "Реальність може й повинна бути пояснена насамперед в термінах інформації і комунікації³".

Свою чергою, на цьому підґрунті і враховуючи, що: "Всесвіт є система, фундаментом існування-функціонування якої є діалектична єдність матеріальних коренів інформації й інформаційних коренів матерії⁴", тобто виходячи із взаємозумовленості цивілізаційного й інформаційного процесів, Д. Робертсон висунув формулу: "Цивілізація – це інформація⁵". І на початку III тисячоліття можна констатувати: формування ойкумени завершене⁶. Базою-фундаментом такого постулату стала тотальна глобалізація телекомунікаційних систем систем управління держав що, в свою чергу, дало змогу сконцентрувати технології управління всіма видами ресурсів біосфери, включаючи створені цивілізацією, в інформаційних центрах.

Відповідно, середовище існування цивілізації можна визначити як інформаційнонасичений політичний простір, креатив якого безпосередньо пов'язаний із планетарними процесами. Поглибленню тотальної взаємозалежності кожного елемента всесвіту як системи об'єктивно сприяють і принципово нові виклики сучасності, що створюють реальні передумови для спільної інтегрованої діяльності довільних соціумів цивілізації поверх державних, соціокультурних, етноконфесійних, формально-традиційних "географічно-територіальних матриць⁷".

¹ Расторгуев С. П. Философия информационной войны. – М., 2000. – С. 213.

² Репин В. С. Молекулярная информация: миф или реальность? // НГ-наука. – 2001. – № 6 (42).

³ Винер Н. Кибернетика и общество // Под общ. ред. Э. Я. Кульмана. – М.: Иностранная литература, 1958. – С. 87.

⁴ Робертсон Д. С. Информационная революция и технология. Реферативный сб. // ИНИОН РАН. – М., 1993. – С. 25.

⁵ Стариш А. Г. Философия информации. – Симферополь: Таврия, 2004. – С. 52.

⁶ Стариш О. Г. Информационный вимір цивілізації. (В друк.)

⁷ Костинский Г. Д. Географическая матрица пространственности // Известия РАН, Сер. Географическая. – 1997. – № 5.

На цьому етапі існування людства найгостріше позначився тотальний процес перерозподілу наявних геополітичних розломів. Надбаням історії стали ялтинсько-гельсінкські домовленості, що різко послабили значущість ООН. Постало питання про розробку принципово нових засобів і технологій управління, коли відчуття планомірної втрати владних повноважень можуть констатувати системи управління всіх держав. А руйнування соціалістичного табору і, як наслідок, такої соціальної спільноти як “радянський народ” викликало потребу переосмислення і з’ясування співвідношення таких термінів як “державо-нація” й “нація-держава”¹.

Фактично головним викликом сучасності постав процес глобалізації². Семантична поліфонія терміна “глобалізація”, особливо в контексті міжнародної ієрархії мовних систем, не дає однозначного його трактування. Відповідно відрізняються й підходи до проблеми, що викристалізувалася. З’явившись на початку 1980-х років у надрах світової економічної системи, термін “глобалізація” завдяки “upgrade” телекомунікаційної системи ойкумени почав дифундувати в усі сфери життєдіяльності цивілізації. Незважаючи на це, найзагальнішими постапи питання:

1. Чи є процес глобалізації історично неминучим або він кимось нав’язаний?

2. Які перспективи державо-нації і, як наслідок, цивілізації загалом у контексті процесу глобалізації?

Наприкінці ХХ століття поняття “глобалізація” стало невід’ємним атрибутом політичного дискурсу. Усвідомлюючи неоднозначність сприйняття цього терміна і, як наслідок, безпосередньо процесу, західні експерти й політики вважали за краще говорити про його невідоротність і благотворність для людства. Така однастайність західної політичної думки не спостерігалася майже з другої половини ХІХ століття – часу відомих дискусій про свободу торгівлі. Імовірно, “розуміння глобалізації як комплексного геополітичного, геоекономічного й геосоціального явища, що здійснює могутній тиск на всі сторони життєдіяльності цивілізації”, мало привнести в таке твердження “необхідну дозу здорового скепсису”³. А сприйняття як цивілізації загалом, так і окремої людини як інформаційної системи дозволяє дати

¹ Stepan A. Ukraine: Improbable democratic “nation-state” but possible democratic “state-nation”? // Post-Soviet affairs. – Columbia, 2005. – N 4. – P. 279-308.

² Стариш А. Г. Глобалізація: ретро и перспективи // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – Вип. 48. – Част. I. – К.: ІМВ, 2004. – С. 71-76.

³ Володин А. Г., Широков Г. К. Глобалізація: истоки, тенденции, перспективы. – Режим доступа: <http://www.politstudies.ru/fulltext/1999/5/8.htm>

таке визначення “глобалізації”: процес глобалізації – це континуально-безперервна трансформація міжсередовищного інформаційного простору, де переміщується інформація, стимулюючи розвиток нових форм і технологій систем управління.

Відповідно до цього визначення, глобалізація передбачає функціонування міжсередовищного інформаційного простору – своєрідної інфраструктури міжрегіональних інформаційних обмінів. Імовірно, осмислення цього феномену дасть можливість краще орієнтуватися в період трансформації світоуявлень, коли інтернаціоналізація економіки дозволила виявити такі політичні наслідки:

- по-перше, внутрішньогалузева кооперація у світовому господарстві об’єктивно підвищила роль наддержавних інституційних утворень у традиційній ієрархії міждержавних відносин і фактично змінила уявлення про суверенітет і національну стратегію розвитку;

- по-друге, формування транснаціональних корпорацій призвело до накопичення транснаціонального капіталу, суперечливого за своєю природою. Задовольняючи ситуативні потреби економіки, цей капітал через свій спекулятивний характер здатний збільшувати амплітуду кон’юнктурних коливань, породжуючи національні, регіональні й глобальні фінансові кризи і, як наслідок, здійснюючи колосальний тиск на політичні системи держави-нації;

- по-третє, уявлення про глобалізацію, що панують у цей час, ґрунтуються на ринкових інструментах управління суспільно-політичними процесами, до чого багато країн майже не готові – оскільки в них ще не склалися передумови для скорочення функцій держави-нації. Там, де деєтатизація має місце, вона відбувається під впливом міжнародних інституцій, що напластовує привнесені глобалізацією суперечності на попередні невіршені проблеми;

- по-четверте, глобалізація викликала посилення міграційної політики Заходу, фактично – цілеспрямованої цивілізаційної селекції.

Означені чинники пришвидшили процес наростання суперечностей між країнами G-7 – світовим Центром і рештою країн – світовою Периферією, оскільки в більшості країн, які розвиваються, темпи демографічної динаміки перевищують показники економічного зростання. Наприклад, серйозні проблеми у відносинах між Центром і Периферією викликають зміну адресатів отримання капіталів: якщо напередодні Першої світової війни дві третини світових інвестицій спрямовувалися в менш розвинені країни, то в 1990-ті роки це співвідношення кардинально змінилося: майже 75% інвестицій – це внутрішні капіталовкладення країн розвинених демократій. Фактично

після Другої світової війни в міжнародних відносинах майже синхронно діяли два процеси:

- унаслідок перехресних інвестицій й упровадження інновацій менеджменту розпочався процес конвергенції країн розвинених демократій за політичними, економічними і соціальними параметрами;
- розпад колоніальних імперій, поширення адаптивних методів управління політичними процесами різко пришвидшили процес нівеляції місця й ролі держави-нації у інформаційному просторі між середовищами – національними інформаційними просторами – й стали каталізаторами процесу глобалізації.

Потужним імпульсом глобалізації стало удосконалення телекомунікацій: контакти між соціумами окремих регіонів стали доступніші для більшості населення. Нині цей процес тільки набирає силу, охоплюючи понад 60 держав, які утворили ЄС, НАФТА, АТЕС, АСЕАН. Очевидно, процес глобалізації залучає все нових учасників і охоплює майже всі сфери життєдіяльності цивілізації, але одночасно зміцнюються протидіючі цьому процесу в його теперішній формі сили: принцип Ле Шательє-Брауна працює на всіх рівнях організації всесвіту.

Біполярна система управління, що склалася на підставі ялтинсько-потсдамських угод після 1945 року, при всій її недосконалоості внесла в розвиток світу елементи прогнозованості процесів сполучення інтересів як окремих країн, так і цілих регіонів. Цивілізаційний кондомініум під патронатом СРСР-США дав можливість утримувати під контролем руйнівні сили й тенденції різного походження, оскільки:

- по-перше, військово-політичний поділ світу на два протиборчі табори перешкоджав як відкритому прояву природної невідповідності економічних інтересів усередині кожного із цих угруповань: США-Західна Європа-Японія й держави соціалістичного табору, так і перед загрозою конфронтації між наддержавами через розгалужену систему периферійних горизонтальних зв'язків-союзів, що послаблювало регіональні напруження;

- по-друге, відносно стабільна світова ситуація стимулювала певне вирівнювання у світовій політико-інституційній сфері: авторитарні режими, не здатні вирішувати наростаючі економічні проблеми всередині власних країн, були вимушені погоджуватися з трансформацією структури влади, роблячи її більш адаптивною до інтересів основних соціально-політичних сил країни;

- по-третє, визначилася диверсифікація полюсів економічного зростання: у 1950-1980-х роках нею були охоплені багато країн, а до кінця цього періоду деякі з них стали претендувати на місце серед

країн перехідного типу: Бразилія, Індія, Венесуела, Аргентина, Нігерія, Єгипет, що означало розшарування Периферії і виникнення самостійного політичного простору;

– по-четверте, відновлення життєздатності держав Західної Європи після 1945 року і виникнення нових центрів зростання – Індії й Китаю – заклали фундамент переходу від біполярної системи управління до багатополлярної.

Відмовлення від підпорядкування економіки політичному началу, визнання політичними елітами капіталістичної моделі оптимального соціально-економічного формату зробили світ більш однорідним, аніж раніше. Ідея “кінця історії” і споріднені їй теорії відобразили новий психологічний стан не тільки політичних еліт, а й широких верств населення в багатьох країнах. Як і наприкінці 1950-х років, стало здаватися, що відносна однотипність-стандартність суспільного ладу може сприяти усуненню убогості й бідності, залагоджуванню економічної нерівності у світовому господарстві за рахунок залучення в процес відтворення раніше незадіяних ресурсів. Проте уявлення про світ як про однорідний соціально-економічний простір, що рухається завдяки єдиній мотивації й регулюється загальнолюдськими цінностями, виявилось очевидним спрощенням¹. Імовірно, воно було пов’язане з тим, що:

1. Перехід до структурно й функціонально розвиненої системи політичного представництва в багатьох регіонах тільки розпочинався, і підсумки експорту демократії в більшості випадків ще не набули визначеності.

2. У країнах, які розвиваються, демократизація політичного життя тісно переплелася з відродженням вічних цивілізаційних цінностей, які відіграють роль духовного фундаменту невідомого поліетноконфесійного суспільства, що містить численні небезпеки. Неготовність сталої традиційної культури як персональної, так і масової свідомості до цінностей та інститутів західного типу викликали неприйняття модернізації як такої. З високим ступенем вірогідності можна стверджувати, що процес конвергенції, каталізований колапсом соціалістичного табору, майже завершився і розпочався процес дивергенції: вектор розвитку Центру і вектор розвитку Периферії почали розходитись.

3. Розпад соціалістичного табору свідчить: нині у світі є впливові сили, що прагнуть зберегти однополюсну систему управління, тобто замінити горизонтальні зв’язки принципами вертикальної підпо-

¹ Стоуньєр Т. Информационное богатство: профиль постиндустриальной экономики // Новая технократическая волна на Западе. – М.: ЭРИС, 2002.

рядкованості. Подібні бажання неминуче призведуть до зіткнення інтересів різних економічних і, як наслідок, політичних груп як на регіональному, так і на глобальному рівнях. Отже, “оптимістичний” сценарій майбутнього світоустрою, за Ф. Фукуямою, – “кінець історії¹” – не відображає реальної перспективи.

У запропонованому контексті глобалізація постає як діалектичний і суперечливий процес, що формується і визначається різноспрямованими векторами-тенденціями. Нелінійність цього процесу породила зовні парадоксальне пояснення: на початку III тисячоліття глобалізація реалізує свій потенціал через регіоналізацію, тобто через децентралізацію реальної влади світової системи управління й подальше підвищення життєздатності складових, які становлять міжсередовищний інформаційний простір як політичних, так і економічних утворень. У такому ракурсі проблема співвідношення глобалізація-регіоналізація осмислюється в роботах середини 1990-х років, присвячених новому “глобальному парадоксу²”.

Імовірно, геополітична суть “глобального парадоксу” полягає в тому, що постійно виникають і відтворюються безперервні суперечності між двома фундаментальними підставами світобудови: принципом політичного суверенітету й принципом універсалізації існування людини, що логічно впливає з інтернаціоналізації глобальних процесів.

Спроба теоретично вирішити подібне протиріччя відтворилася в концепції “обмеженого суверенітету”. Проте, як свідчить досвід війн СРСР у Чехословаччині (1968) і в Афганістані (1979), США – в Югославії (1999), в Афганістані (2001) і в Іраку (2003), обмежений суверенітет не усуває причини, які є основою конфлікту. Вірогідно, витоки “обмеженого суверенітету” ґрунтуються на прагненні світових політичних еліт вирішити власні проблеми, виносячи за дужки руйнівні наслідки процесу, що втягує в непередбачуваний колообіг як суміжні, так і географічно віддалені держави-нації. Власне в другій половині 1980-х років виявилася концептуальна неспроможність системи, яку Л. Ерхард описав як господарство, що “примусово направляєтсья³”.

Системна криза соціалізму затьмарила на якийсь час структурні проблеми організації суспільств на Заході: реалістичний аналіз західного компонента світової системи поступився місцем настроям публіцистичного оптимізму. Одним із його найвиразніших проявів

¹ Fukuyama Fr. The End of History and the Last Man. – New-York: Free Press, 1992, P. 37.

² Naibitt J. Global Paradox. – New-York, 1995.

³ Эрхард Л. Благосостояние для всех. – М., 1990. – С. 31.

стала реанімація теорій, що трактують майбутнє людства як певний підсумок поступальної ходи до нібито еталонної моделі світоустрою. Потрапивши в благодатний ґрунт громадської свідомості, інтелектуальна спрощеність почала розвиватися за законами власної логіки, не пов'язаної з реаліями кінця ХХ століття. Ситуативно оновлена теорія модернізації на межі 1950-1960-х років фактично не враховувала такі основні для функціонування світової системи процеси та явища, як:

- катастрофічна відмінність між рівнями розвитку Центру і Периферії;
- неконтрольовані системами управління масові міграційні потоки глобального характеру;
- криміналізація товарних і фінансових операцій;
- деградація середовища проживання, що охопила обширі простори.

Проте оновлена теорія була сприйнята й засвоєна західними елітами, що реально вплинуло на парадигму сприйняття проблем глобального рівня, а отже, на політику систем управління світових лідерів.

Одним із супутніх результатів ейфорії настроїв у країнах розвинених демократій стало відтворення економічних теорій, які трактували шлях у краще майбутнє як процес оволодіння технічними навичками організації ринкового господарства, що неодмінно супроводжується спонтанним становленням системи представницької демократії. Проте, наприклад, досвід пострадянських країн свідчить, що нерозуміння реального стану речей, суті й сенсу глобалізації, некритичне ставлення до теорій саморегуляції і самоорганізації ринку здатне викликати дисбаланс у світовій економічній системі, який за схемою ланцюгової реакції руйнує національні утворення й на рівні систем управління поглинає одну країну за іншою.

Нині стає очевидним, що криза глобалізації – інтернаціоналізація політичних, економічних і соціальних національних систем і світової системи в цілому – виникає не тільки через суперечності геоекономічного характеру. Існують конфлікти, які виникають під впливом політичних еліт країн розвинених демократій щодо інших держав – членів світової спільноти. Прикладом може бути виокремлення у світовій системі в окрему категорію так званих країн-ізгоїв: Ірану, Сирії, Лівії, Іраку, КНДР, Югославії, Куби. Очевидно, формування списку країн-ізгоїв доцільно віднести до першої половини 1980-х років, коли після декількох відчутних невдач у світовій політиці виявилось прагнення США подолати внутрішню етично-психологічну кризу, свого роду “комплекс поразки”, за допомогою неоконсервативних ідейних установок, що припускали, зокрема, агресивні і не тільки інформаційні

дії в зовнішньому середовищі. Іранська революція, подальший полон американських громадян у цій країні “підказали” тривіальну формулу консолідації американського суспільства: категоричне неприйняття ісламського фундаменталізму через припинення будь-яких спроб поширення неамериканських цінностей на суміжних територіях, зону “життєво важливих інтересів США”. І цілком очевидно, що належність держав, внесених у групу “знедолених”, до регіону Близького і Середнього Сходу не випадкова.

Процес дезінтеграції Югославії, хоча і в опосередкованому вигляді, додав конституюванню списку ізгоїв додатковий імпульс. І, найімовірніше, дії США щодо Югославії ґрунтувалися на таких геополітичних мотиваціях:

– по-перше, виявилось активне прагнення Німеччини, яка об’єдналася, відновити втрачені “історичні” позиції в Південно-Східній Європі. Установки максималізму нової Німеччини не зовсім уклалися в традиційно консервативне сприйняття балканської ситуації адміністрацією США, яка виступала принаймні формально за збереження політичної цілісності Югославії за умови демократизації її суспільства й заперечувала односторонні дії Словенії і Хорватії. Коли ж розпад відбувся і став набувати чітко окреслених контурів переходу до громадянської війни, перед Заходом постала проблема збереження своїх геополітичних позицій на Балканах. Реалізація цієї стратегії логічно вкладалася в ініціативи блоку НАТО, тим більше, що діяльність універсальних міжнародних організацій на чолі з ООН виявилася неприйнятною для США;

– по-друге, використання регіональних воєнно-політичних структур на Балканах було пов’язане з тією обставиною, що після закінчення “холодної” війни й розпаду Організації Варшавського Договору перед США і Заходом об’єктивно постало завдання підтвердження легітимності НАТО в нових геополітичних реаліях. Очевидно, події в регіоні, безпосередньо прилеглому до території країн Північноатлантичного альянсу, стали реальним приводом для виправдання існування дорогого воєнно-політичного блоку;

– по-третє, світова енергетична криза, що періодично проявляється, постійно каталізує процеси, які спрямовані на захоплення тих регіонів Землі, де природні ресурси ще не виснажені життєдіяльністю людини.

Наслідки воєнних дій Заходу і насамперед США, починаючи з 1991 року, у контексті глобалізації однозначно несуть континуально-негативну політичну перспективу цивілізації, основними складовими якої є:

1. Обмежена ефективність новітніх військово-технічних засобів у боротьбі із супротивником, який має морально й функціонально застарілі системи захисту. Отже, знову постає питання про мілітаризацію політики, тобто зміщення технологій сполучення інтересів у бік силових рішень.

2. "Дії США на межі тисячоліть піддали серйозному випробуванню процес глобалізації і всю систему міжнародних договорів як політико-правовий каркас інтернаціоналізації¹", що є значущим для цивілізації – у складній ситуації опинився процес нерозповсюдження ядерної зброї.

3. Незагугаючі на міжнародній арені – майже на всій земній кулі – бойові дії США впродовж 1991-2010 років примусили звернути увагу на серйозну кризу системи управління на Заході. І "питання про те, хто контролюватиме в такому недосконалому світі самозваного суддю у сфері моралі й гуманності, якщо це не може зробити ООН унаслідок її власного стану, який часто можна охарактеризувати як параліч, потрібно залишити відкритим²".

Відсутність бачення реального формату проблем і геополітичної перспективи в політичних еліт країн розвинених демократій – одна з основних причин недостатньо чіткого уявлення про можливі наслідки силових акцій, у якій би частині світу вони не відбувалися. Імовірно, локальні й регіональні вогнища конфліктного розвитку, що самовідтворюються, мають тенденцію до поширення на суміжні простори та взаємопов'язані з демографічними, національними й етнонаціональними, конфесійними й етноконфесійними суперечностями, що дестабілізують усю систему сучасної світобудови.

4. Ці події свідчать, що стабільна система безпеки, у якій обов'язково необхідно враховувати базові інтереси сторін, що конфліктують, має будуватися не під заступництвом регіональних воєнно-політичних блоків, а на основі взаємних відповідальності та зобов'язань. Гарантом подібної відповідальності можуть бути тільки ті інститути, які відображають усе різноманіття інтересів світової спільноти. Формуванню нової світової політичної системи найбільшою мірою відповідає світолад, що визнає єдність долі цивілізації, підтримується історичним компромісом між усіма учасниками світового політичного процесу й спирається на загально визнаний авторитет міжнародної організації.

¹ Володин А. Г., Широков Г. К. Глобализация: истоки, тенденции, перспективы. – Режим доступа: <http://www.politstudens.ru/fulltext/1995/5/8.htm>

² Гастейгер К. Основные черты будущей мировой политики // Международная политика. – 1999. – № 8.

5. Глобалізація у сфері політичних відносин є процесом повсюдного становлення інститутів політичного представництва й механізмів і технологій внутрішнього та зовнішнього вирішення конфліктів, який має ґрунтуватися на політичному компромісі. Спроби силового втручання в багатофакторні й, тим більше, історично застарілі конфлікти будуть бумерангом повертатися до агресора. При цьому резонансна хвиля може набирати різного вигляду: міжнародного тероризму, посилення міграційних потоків у промислово розвинені країни, інтенсифікації торгівлі зброєю тощо. Незважаючи на це, процес формування сучасних міжнародних політичних інститутів має впливових супротивників усередині країн, що розвиваються. Зниженню потенціалу конфліктності активно перешкоджають ті політичні еліти, які зацікавлені в збереженні культурного розколу в композитному суспільстві й для яких внутрішні війни є єдиним засобом збереження свого домінуючого становища. Глобалізація припускає змістовну демократизацію внутрішнього життя в тих країнах, де через історичні обставини інститути політичного представництва не мали можливості відтворитися. Набуваючи стійкої динаміки розвитку й взаємодіючи один з одним, сучасні інститути виробляють технології вирішення конфліктів на компромісній основі, залучаючи до цього процесу нові суспільства й держави. При цьому уніфікація внутрішнього інформаційного простору держави-нації каталізує процес розвитку згоди і в міждержавних відносинах. Імовірно, починає формуватися така світова політична система, у якій на позиції лідера можуть висуватися держави не за параметрами свого воєнного потенціалу, а за здатністю стати моральними лідерами світової спільноти, упроваджувати етичні стандарти в міжнародні відносини. Проте більшість дослідників уявляє глобалізацію як своєрідний універсальний процес, що не зворотно й поступально підпорядковує Периферію законам свого розвитку. Очевидно, що таке уявлення про глобалізацію не враховує цілий комплекс чинників, що структурують соціуми, наприклад, національні моделі демографічного відтворення, культурно-освітній капітал населення чи життєздатний потенціал суспільства. Проявляючись у різних комбінаціях, ці якісні параметри формують здатність держави-нації ефективно реагувати на транснаціональні аспекти – виклики сучасності, джерела яких знаходяться поза територіями національних держав. Глобалізація й супутні їй природні процеси випробовують на міцність і адаптивність традиційні моделі поведінки, а також укорінені в масовій свідомості ціннісні орієнтири й заботи. Отже, реакція на виклики глобалізації має включати корекцію наявних у суспіль-

стві пріоритетів: модернізацію системи освіти, раціоналізацію моделей накопичення й споживання, удосконалення систем і технологій управління процесами сполучення відносин соціуму й держави.

При цьому сам процес глобалізації зазнає відповідної трансформації під впливом параметричних станів: деградації середовища існування, некерованих демографічних процесів і прогресуючого навантаження на ресурсний потенціал Землі. Внутрішні обмеження глобалізації виникають з основної суперечності, що управляє взаємозв'язком демографічних процесів і потенціалом життєздатності суспільств. Найпристосованіші співтовариства завдяки наявності висококваліфікованої праці, що дає можливість змінювати профіль діяльності й стимулюючий творчий пошук до викликів сучасності, живуть за законами нуклеарної сім'ї і простого демографічного відтворення.

У той же час суспільства, які внутрішньо не готові до природних змін, відтворюються за розширеною експонентою. Глобалізація, насичуючи комунікаційні зв'язки між соціумами й державами, припускає гармонійне співіснування народів, оскільки передбачуваність світового порядку залежить від стійкого розвитку кожного суспільства окремо й кожного члена такого суспільства в цілому. Тому сталий розвиток доцільно розглядати як поступальну ходу до суспільства, що становить тріаду: повний (самодостатній) цикл загальнонаціонального відтворення, розвинене громадянське суспільство й зрілу систему політичного представництва, що в максимально можливому ступені відображає й реалізовує інтереси власного суспільства.

Рух світової системи до стану інституціоналізованої демократії – космополітократії міг би пом'якшувати геополітичні напруження й міжблокові конфлікти, що викликаються ними. Там, де вони мають історичний характер, необхідно створювати дієві механізми й виробляти технології безконфліктного компромісного їх вирішення. Спроби ж нав'язувати політичну гегемонію під приводом “загальнолюдських цінностей” і/або наділяти окремі країни статусом “знедолених” не сприяють стабілізації, оскільки створюють додаткові джерела напруження. Ідеться про посилення впливу на такі традиційні чинники, як ресурси Землі й неконтрольована міграція населення в міста з перетворенням їх на центр щонайгостріших економічних і соціальних проблем.

Накопичений емпіричний матеріал підводить науку до проблемно-теоретичного осмислення нових явищ і тенденцій у світовому розвитку, заснованих і виявлених на основі ноосферної парадигми

інформації і теорії відкритих систем. Розроблення й опис загальної моделі глобалізації дають змогу побачити суперечність процесів, що відбуваються, усвідомити дію законів природи в еволюції цивілізації як системи вищого рівня організації всесвіту. Тобто – сприйняти-відчути взаємозв’язок минулого, сьогодення й майбутнього, провести сполучення й виявити континуальний взаємозв’язок ситуативних подій і прогностичних тенденцій, чия каузальність зумовлена ходом історії. Відповідно, як стверджує Б. Баді, “глобалізація – це історичний процес, що розвивається впродовж багатьох століть”¹.

І відповідь на запитання: “Чи є процес глобалізації історично неминучим явищем, чи він кимось нав’язаний?” цілком обґрунтовано можна синтезувати з прогностичним ученням про ноосферу академіка В. Вернадського й поглядів незаамериканізованих дослідників, які прямо або побічно вказують на те, що процес глобалізації фактично був зумовлений появою людини.

У пошуках відповіді інколи суперечливих точок зору на питання: “Які перспективи цивілізації в контексті процесу глобалізації?” доцільно акцентувати увагу на такому. З метою досягнення максимально наближеного до реального стану цивілізації на сучасному етапі розвитку полеміка, імовірно, має проходити у інформаційній площині, включаючи її філософську складову. Розроблення й масове впровадження інформаційно-телекомунікаційних систем привело до можливості управління не тільки матеріальними ресурсами біосфери, а й громадською свідомістю. Отже, трансльований інформаційний масив має нести не стільки конкретно-ситуативний потенціал комунікатора, скільки науково вивірених. А сприйняття природного процесу глобалізації крізь призму американізації світової політики й економіки – суть необ’єктивного підходу до історичного процесу. Відповідно переддень колапсу світового гегемона не є підставою стверджувати, що процес глобалізації суть ситуація. В історії цивілізації ще ніколи не існувало ситуації такої глибокої взаємозалежності держав із різним рівнем розвитку. Колапс одного з елементів такої системи не є підставою заявляти про колапс самої системи. Очевидно, інформаційна уразливість довільної держави-нації значною мірою залежить від вирішення проблеми управління трансформацією громадської свідомості, виробництва національних інформаційних ресурсів, а невирішеність цих завдань створює умови для інформаційної експансії країн розвинених демократій. Отже, у контексті наростання глобалізації новими політичними чинниками, що безпосередньо впливають

¹ Глобалізація: взгляд с периферии. – Режим доступа: <http://aht.org>

на інформаційно-психологічну безпеку особистості й соціуму держави-нації, доцільно вважати такі:

- зміну геополітичної обстановки внаслідок радикальних трансформацій у різних регіонах світу і формування нових національних інтересів;

- становлення державності на основі принципів інформаційної прозорості (вона ж – джерело інформаційної уразливості);

- фундаментальну зміну під внутрішніми і зовнішніми інформаційними впливами державного управління системою ідеологічної сфери країни;

- інформаційну експансію країн розвинених демократій, що здійснюють глобальну інформаційно-пропагандистську дію з метою поширення світогляду, політичних і духовних цінностей та ідеалів західного світу;

- поглиблення міжнародної співпраці на основі максимальної відвертості (інформаційної уразливості) сторін. Зокрема, Є. Макаренко констатує: “Проблеми глобальної безпеки займають особливе місце в структурі міжнародної інформаційної політики, вони визначають суперечності сучасного етапу міжнародного розвитку, які досягли такого напруження, що можуть поставити під загрозу забезпечення світового порядку, реалізацію стратегій глобального інформаційного суспільства, навіть саме існування цивілізації¹”.

Як чинник міжнародних відносин, вплив якого має універсальний характер, глобальна безпека вимагає не тільки перегляду принципів функціонування міжнародних і національних інституцій з безпеки, але й врахування в доктринах інформаційної складової міжнародної співпраці. Отже, теперішню фазу становлення ноосфери Е. Тоффлер охарактеризував як інфосферу, оскільки завдяки тотальному впровадженню телекомунікаційних систем, які утворюють інформаційно-комунікаційну архітектуру ойкумени, й реалізується процес розвитку.

Наступним етапом розвитку й розуміння середовища комунікації самостійних соціумів і цивілізації в цілому стає усвідомлення того, що:

- по-перше, необхідно систематизувати інформаційні простори й середовища циркуляції інформації;

- по-друге, доцільно застосовувати не термін “інфосфера”, а термін “міжсередовищний інформаційний простір”, наголошуючи не тільки на значенні інформації як самостійного феномену, а й указуючи на те, що формування і взаємовплив різних соціальних середовищ – націо-

¹ Макаренко Є. А. Політичні доктрини глобальної інформаційної безпеки. – Режим доступу: http://www.its.org.ua/biblioteka/makarenko_18.htm

нальних держав і їхніх народів як носіїв певної ментальності – нині завдяки процесу глобалізації піднято на принципово новий рівень.

Відповідно, можна дійти таких висновків:

1. Проблема формування інформаційного суспільства як соціуму окремої держави-нації, так і цивілізації в цілому на початку третього тисячоліття досягла свого ситуативно-історичного піку. Несанкціонована поява принципово нових інформаційних просторів і середовищ циркуляції інформації порушила питання керованості інформаційними процесами – фактично проблему інформаційної безпеки держави – в основу всієї як внутрішньої, так і зовнішньої політики не тільки світових лідерів, а й довольної держави-нації в принципі, причому незалежно від науково-технічного рівня розвитку держави. Незалежно тому, що міжсередовищний інформаційний простір практично нівелює вплив правової бази – конституції держави на власний соціум, а отже, руйнує просторово-часову оболонку правового простору держави-нації. Тотальна взаємозалежність усіх соціумів вимагає від цивілізації концептуального вирішення проблеми управління-існування самої цивілізації.

2. Лідерство США у сфері інформаційних технологій у контексті політичного цугцвангу не тільки не дає підстави покладатися на світового лідера, а й фактично примушує решту членів ойкумени – учасників світового політичного процесу – задуматися над місцем і роллю власної держави-нації в процесі глобалізації і, як наслідок, над потенційними наслідками, які спричинить тотальна інформатизація для існування держави-нації.

3. Наявні системи інформаційного контролю, включаючи систему “Echelon”, не дають змоги об’єктивно й адекватно сприймати інформаційні потоки, що циркулюють в ойкумені. А технології сполучення інтересів цивілізації, які запропонували світу США: “Морський ангел” (1991), “Грім у пустелі” (1993), “Спільні зусилля” (1996), “Лисиця в пустелі” (1998), “Союзна сила” (1999), “Розплата” (2001), “Шок і трепет” (2003), на тлі транснаціональних інформаційних операцій – “Коров’ячий сказ”, “Проблема-2000”, “Пташиний грип”, “Свинячий грип” – дають відповідні підстави для роздумів про долю і можливий формат держави-нації як такої.

Література:

1. Вернадский В. И. Труды по геохимии / Отв. ред. д-р геол.-мин. наук, проф. А. А. Ярошевский. – М.: Наука, 1994.

2. Винер Н. Кибернетика и общество // Под общ. ред. Э. Я. Кульмана. – М.: Иностранная литература, 1958.

3. Володин А. Г., Широков Г. К. Глобализация: истоки, тенденции, перспективы. – Режим доступа: <http://www.politstudies.ru/fulltext/1999/5/8.htm>
4. Гастейгер К. Основные черты будущей мировой политики // Международная политика. – 1999. – № 8.
5. Глобализация: взгляд с периферии. – Режим доступа: <http://aht.org>
6. Дайзард У. Наступление информационного века. – М., 2001.
7. Домарев В. В. Інформаційна безпека як складова частина національної безпеки України. – Режим доступа: [//www.domarev.kiev.ua](http://www.domarev.kiev.ua).
8. Костинский Г. Д. Географическая матрица пространственности // Известия РАН, Сер. Географическая. – 1997. – № 5.
9. Макаренко С. А. Політичні доктрини глобальної інформаційної безпеки. – Режим доступа: http://www.its.org.ua/biblioteka/makarenko_18.htm
10. Naisbitt J. Global Paradox. – New-York, 1995.
11. Расторгуев С. П. Философия информационной войны. – М., 2000.
12. Репин В. С. Молекулярная информация: миф или реальность? // НГ-наука. – 2001. – № 6 (42).
13. Робертсон Д. С. Информационная революция и технология. Реферативный сб. // ИНИОН РАН. – М., 1993.
14. Старіш О. Г. Інформаційний вимір цивілізації. (В друк.)
15. Стариш А. Г. Глобализация: ретро и перспективы // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – Вип. 48. – Част. I. – К.: ІМВ, 2004.
16. Стариш А. Г. Философия информации. – Симферополь: Таврия, 2004.
17. Stepan A. Ukraine: Improbable democratic “nation-state” but possible democratic “state-nation”? // Post-Soviet affairs. – Columbia, 2005. – N 4.
18. Стоуньер Т. Информационное богатство: профиль постиндустриальной экономики // Новая технократическая волна на Западе. – М.: ЭРИС, 2002.
19. Fukuyama Fr. The End of History and the Last Man. – New-York: Free Press, 1992.
20. Эрхард Л. Благосостояние для всех. – М., 1990.